

De diefstal van een atoomgeheim dat al lang geen geheim meer was

VN 30-06-1979

Rob Sijmons

De spionage-affaire rond de Pakistaanse metallurg Khan vertoont steeds meer ongerijmdheden. De start was al merkwaardig: zomer vorig jaar stelde een Engels Lagerhuislid een vraag over een tot dan onbekende Duitse leverantie van enige electronica aan Pakistan. Met die vraag startte een reeks onthullingen die uiteindelijk leidde tot de beschuldiging van spionage aan het adres van dr. Khan. De chronologie van die onthullingen vertoont een sterke gelijkheid met een voortgangsreportage van degelijk internationaal recherchewerk. Met stugge regelmaat dook uiterst accurate aanvullende informatie op over Pakistan en de ultracentrifuge — op geheel verschillende plaatsen, in Duitsland, De Verenigde Staten en Nederland.

Het begon dus allemaal op 26 juli 1978 met de vraag van Frank Allaun, Lagerhuislid voor Labour, aan zijn minister voor handel 'of er aandacht is besteed aan de aankoop door Team, een Duitse firma, voor levering aan Pakistan, van variabele frequentie-omvormers, die worden gebruikt in ultracentrifuges voor de verrijking van uranium, dit in het licht van de voorwaarden van het non-proliferatieverdrag of van andere regelingen ter voorkoming van de verspreiding van kernwapens.' De Engelse regering antwoordde dat de aandacht er wel was maar dat de apparatuur destijds nog niet viel onder het beperkende systeem van exportvergunningen.

— 28 juli 1978: Allaun vraagt naar leveranties van apparatuur voor ultracentrifuges door de Engelse firma Emerson Industrial Controls. Ook hiervoor, zo antwoordt de regering, was nog geen exportvergunning vereist.

— 27 november 1978: Allaun vraagt een verklaring: is dit soort goederen nu eindelijk onderhevig aan exportvergunningen? De regering antwoordt dat dit per 9 november 1978 het geval is. De aandacht en zorg van de Britse regering had dus niet tot grote voortvarendheid geleid.

— 29 maart 1979: Op het tweede televisienet in de Bondsrepubliek meldt ZDF-magazine dat Pakistan de geheimen van de ultracentrifuge rechtstreeks van de Nederlandse firma Urenco heeft ontvangen.

— 3 mei: Minister van Aardenne beantwoordt vragen van de Kamerleden Wallmans en Jansen (beide PPR). Nog steeds valt de naam Khan niet; de affaire wordt geminimaliseerd: 'Het is niet juist dat kennis omtrent verrijkingstechnologie door Pakistan rechtstreeks bij Urenco Nederland is verkregen. Het is mogelijk dat geruchten ter zake zijn ontstaan omdat in de jaren 1972-1975 een Pakistani als metallurg bij een van

de toeleveringsbedrijven van UCN ingeschakeld is geweest. De kennis die daarbij kan zijn opgedaan bestrijkt, zo is uit nader onderzoek gebleken, slechts een onbetekend gedeelte van de ultracentrifuge-technologie.'

— 11 juni: Walter Cronkite van het Amerikaanse CBS-nieuws meldt voor het eerst de naam Khan. Hij baseert zich naar eigen zeggen, op bronnen uit de wereld van diplomatie en inlichtingendiensten. President Khadafi van Libië is volgens die bronnen de 'godfather' van het Pakistaanse UC-project en daarmee van de 'Islamitische atoom-bom.' Een Libische blanco cheque zou voor de financiering zorgen.

— 16 juni: Dr. An Salomonson, diplomaatiek correspondent van NRC-Handelsblad, toont met behulp van, naar insiders melden, 'uitstekende bronnen' aan dat dr. Abdoel Kader Khan wel degelijk essentiële informatie over de ultracentrifuge heeft weten te bemachtigen.

— 21 juni: De ministers Wiegel, van Aardenne en Van der Klaauw moeten toegeven dat er ernstige twijfels zijn aan de onschuld van Khan.

In principe kan het natuurlijk toeval zijn dat er op diverse plaatsen in de wereld telkenmale nieuwe en naar blijkt correcte informatie opduikt over Pakistan en de ultracentrifuge. Waarschijnlijker lijkt het dat ergens een geheime dienst bezig is via het uitlekken van dit soort informatie de Pakistani te hinderen op hun weg naar de eigen Islamitische bom.

Een eerste gegadigde is India. Sinds de proefexplosie van een plutoniumbom in mei 1974 bezit dit land de nucleaire suprematie op het Indische schiereiland; die suprematie zou door een Pakistaanse bom worden bedreigd. Maar ook de Amerikaanse CIA zou er belang bij hebben uit de school te klappen. De Verenigde Staten doen al langere tijd fervente pogingen om Pakistan zogenaamde 'gevoelige' nucleaire technologie te onthouden. Zo werd Frankrijk onder druk gezet om de afgesproken leverantie van een opwerkingsfabriek te annuleren. Bovendien beschouwen de Verenigde Staten Libië als een land dat eventueel via Pakistan, streeft naar een atoomwapen. Ook dat wordt met alle middelen bestreden.

Vreemd is dat niemand zich in de periode juli 1978 — juni '79 afvroeg of er wel een UC-geheim bestond, en of Pakistan met een keuze voor de UC niet een zeer moeizame weg naar de Bom koos. Eerst de laatste vraag: het is een bekend gegeven dat wapenconstructeurs voor bommen die werken op kernspijting veelal de voorkeur geven aan plutonium-239. De ruime en niet geheime ervaring in de Verenigde Staten heeft geleerd, dat die stof te produceren is in een zeer eenvoudig type reactor, te vergelijken met de allereerste uraniumzuil. Door zo'n reactor 'op een laag pitje te laten sudderen' wordt natuurlijk, onverrijkt uranium omgezet tot weapons-grade plutonium. De chemische afscheiding van dat plutonium gaat via een techniek die weliswaar enige voor-

zorgen vereist, maar die moeilijk noch geheim is. Zonder vervelende pottenkrijkerij is via deze weg grondstof voor een atoombom te winnen.

Er staan Pakistan in principe nog wel meer wegen open — via researchreactoren, of via de ook op onverrijkt uranium werkende zwaarwaterreactor bij Karachi. Die wegen hebben echter alle het nadeel dat leveranties van brandstof en apparatuur internationale controle vereisen. Onbespied aan een eigen kernwapen werken is daarbij moeilijk, zij het niet onmogelijk.

En dan nog 'het UC-geheim: daar is niet geheims aan. Het principe van uraniumverrijking met sneldraaiende tollens is al vele tientallen jaren bekend. Bij de uitvoering van dat principe deden zich een aantal ernstige technische problemen voor. De toerentallen zijn zeer hoog, waardoor de buitenwand van de trommels aan extreme middelpuntvliedende krachten blootstaan; alleen speciaal materiaal kan die krachten weerstaan. Bovendien vertonen de trommels (lengte 160 cm, doorsnee 20 cm) de neiging om bij bepaalde toerentallen te gaan trillen — resonanties zoals bij een snaar. Speciale lagerconstructies en speciale regelingen in de aandrijving (vandaar de omvormers) zorgen ervoor dat de tollens bij het opstorten heelhuids de kritische frequenties passeren.

Voor de technische problemen zijn onder andere in Nederland unieke oplossingen bedacht. Maar wat destijds uniek en geheim was, is dat tegenwoordig allang niet meer. Zoals prof. dr. M. Bogaardt, directeur van Ultra Centrifuge Nederland, ook toegaf in het dagblad Tubantia:

De technologie die wij een kleine twintig jaar geleden bezaten op het gebied van de ultracentrifuge, is zo langzamerhand wel gemeengoed. Er is, via wetenschappelijke literatuur vooral, zo verschrikkelijk veel bekend geworden, dat een verstandige ingenieur zonder veel moeite een UC-verrijkingsinstallatie kan bouwen. Daar is geen spionage voor nodig.'

Toch is het zeker dat het stelen van informatie Pakistan wel enige tijdwinst heeft geleverd. Maar even zeker is de conclusie, dat in een open maatschappij geen enkele nucleaire techniek op langere termijn 'proliferation-proof' is. De paradox daarbij is, dat het ontvreemden van geheimen leidde tot de onthulling dat er eigenlijk geen geheimen meer zijn. ■